

Ὁρθοδοξία καὶ ἀναστοχαστικὴ σκέψη: ἓνα ἀπόκρημνο μὰ ἐφικτὸ θεολογικὸ τόλμημα

Χαράλαμπος Βέντης*

Θὰ ἤθελα νὰ ξεκινήσω τὴν εἰσήγησή μου μὲ μία προκαταρκτικὴ διευκρίνιση: Ὡς Ὁρθόδοξος θεολόγος, ἔχω πάντοτε ὡς πυξίδα κάποια προαπαιτούμενα: ἓνα ἀπὸ αὐτά, εἶναι ὅτι ἡ θεολογία δὲν εἶναι πολυτέλεια γιὰ τὴν πίστη ἀλλὰ ἓνας ζωτικὸτατος, ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ πνεύμονάς της, ἐλλείπει τοῦ ὁποῖου ἡ πίστη ἀτροφεῖ καὶ διολισθαίνει στὴ φονταμενταλιστικὴ της καρικατούρα. Πρόκειται φυσικὰ γιὰ μία θεολογία ἐκκλησιαστικὴ, ὄχι ἀπλῶς ἀκαδημαϊκὴ μὲ τὴ στείρα καὶ ἀφυδατωμένη σημασία τῆς λέξεως· μία θεολογία ποὺ μετέχει τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων καὶ τρέφεται ἀδιαλείπτως ἀπὸ αὐτά. Ἐπειδὴ ὅμως στὶς ἡμέρες μας ἡ θεολογία ἐκτοπίζεται σὲ πολὺ ἐπικίνδυνο – ἂν ὄχι ἤδη ὀλέθριο– βαθμὸ ἔνεκα μιᾶς ἄκριτης ὑπερέξαρχης τοῦ «βιώματος» καὶ τῆς κατάνυξης, ἐνίοτε ἀκόμη καὶ εἰς βάρους τῆς ἀληθείας, αἰσθάνεται κανεὶς τὴν ἀνάγκη νὰ ὑπερασπισθεῖ ἐκ νέου καὶ ρωμαλέως τὴ θεολογία, ὅπως ἐκ παραλλήλου ὑποχρεούμεθα πλέον, γιὰ πρώτη ἴσως φορὰ μεταπολεμικὰ, νὰ ὑπεραμυνθοῦμε τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐν ὧφει μιᾶς σχεδὸν πάνδημης συνωμοσιολογικῆς τοῦ ἀμφισβήτησης. Ἐνα δεύτερο προαπαιτούμενο, μὲ τὸ ὁποῖο λειτουργῶ ὡς θεολόγος, εἶναι ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς θεολογίας δὲν εἶναι νὰ «ἀναμασᾷ», νὰ ἀναπαράγει ἤγουν μὲ μηχανιστικὸ τρόπο βιβλικὰ καὶ πατερικὰ χωρία, ἔξω ἀπὸ τὸ εὐρύτερο συγκείμενό τους χωρὶς ἐρμηνεῖα καὶ συνάφεια μὲ τὸ σήμερον. Ἡ φοβικὴ παραίτηση ἀπὸ τὴν κοπιώδη καὶ ἐμπνευσμένη ἐρμηνεῖα τῶν δογμάτων συμβάλλει κι αὐτὴ μὲ τὸν τρόπο της στὸν πνευματικὸ μας θάνατο,

* Ὁ Χαράλαμπος Βέντης ὑπηρετεῖ ὡς Ἀναπλ. Καθηγητῆς στὸ Τμῆμα Κοινωνικῆς Θεολογίας καὶ Θρησκευολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

στον βαθμό που υποτάσσει την ανθρώπινη σκέψη σε αυτοματισμούς που προσιδιάζουν στην αποπνικτική έτερονομία άκραίων προτεσταντικών σεκτών αλλά και του Ισλάμ. Προάγει επίσης και τή φυσικοποίηση τής περι Θεού αλήθειας, μιᾶς και τὸ ἔργο τῆς ἀφοριστικῆς συνθηματικῆς παράθεσης «τσιτάτων» τὸ φέρουν εἰς πέρας σήμερα πιά ωραιότατα ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐγκυκλοπαίδειες καὶ οἱ διαδικτυακὲς μηχανὲς ἀναζήτησης μαζί με τὰ «σοφιστικέ» ChatGPT συστήματα. Ἐπιπροσθέτως πρὸς τὰ ἄνωτέρω, θεωρῶ ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς θεολογίας δὲν εἶναι νὰ ἐξωραΐζει τὰ ποικίλα κακῶς κείμενα που πλήττουν τὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο, ἀλλὰ νὰ τὰ καταδεικνύει ὡς τοξικὰ ζιζάνια που παρασιτοῦν «ἱεροπρεπῶς» στὴ σάρκα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ νὰ τὰ στηλιτεύει ὡς πνευματικὸ ἐπιγένημα τῶν Φαρισαίων.

Σήμερα, στὸν ἀπόηχο μιᾶς ἀξιόλογης θεολογικῆς παραγωγῆς δεκαετιῶν πού, γιὰ νὰ εἴμαστε εἰλικρινεῖς, πέρασε ἀπαρατήρητη ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία, πρέπει νὰ ὑπομνήσουμε ξανὰ καὶ ξανὰ ὅτι ἡ θεολογία, ὅταν εἶναι ὄντως χριστιανικὴ καὶ ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, λειτουργεῖ πάντοτε προφητικά: διαβάζει τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν ὑπὸ τὸ φῶς τῶν Ἐσχάτων (ὅπου ἔγκειται καὶ ἡ πλήρης ἀλήθεια γιὰ τὴν κτίση καὶ τὸν ἄνθρωπο) καὶ ἀνοίγει νέες ἀτραπούς, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ ζῶν Θεὸς προηγεῖται πάντοτε τῆς ἀνθρώπινης σκέψεως καὶ τῶν προϋποθέσεων μας – τῶν θρησκευτικῶν μὴ ἐξαιρουμένων – καὶ ὅτι σὲ ἀντίθεση μετὰ τὰ εἰδῶλα, που εἶναι πάντοτε στατικά καὶ μᾶς ἐγκλωβίζουν ἑτερονομικὰ σὲ ἓνα νεκρὸ παρελθόν, ὁ Θεὸς μᾶς καλεῖ νὰ Τὸν ἀκολουθήσουμε, ὅπως ἔπραξαν ὁ Ἀβραὰμ καὶ στὴ συνέχεια οἱ Ἑβραῖοι στὴν Αἴγυπτο: σὲ ἓνα μέλλον ἄγνωστο, ἀπρόβλεπτο, καὶ ἀπροσδιόριστο, ἀδιαφορώντας ἐνίοτε προκλητικὰ γιὰ τὶς ἀνοχές καὶ τὶς ἀνοχές μας.

Ὁ θεολογικὸς σεβασμὸς στὴν Παράδοση εἶναι μὲν ἐπιβεβλημένος, ὑπὸ τὴν αὐστηρὴ προϋπόθεση ὅμως νὰ μὴν ἐκλαμβάνεται ἡ Παράδοση ὡς τερματικὸ σημεῖο, τουτέστιν ὡς στατικὸ καὶ ὀλοκληρωμένο σῶμα, ὡς κάτι που προσφέρεται πλέον γιὰ παθητικὴ κατανάλωση καὶ τίποτε παραπάνω. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἐσχατολογικῆς αὐτῆς ἐρμηνευτικῆς, ἡ Παράδοσή μας εἶναι ἓνα καταστατικὰ ἀνολοκλήρωτο project, ἀνοικτὸ στὸν ἀκατάπαυστο ἐμπλουτισμὸ του ἀπὸ τὴν ἀνανεωτικὴ αὔρα τοῦ Παρακλήτου, ὁ Ὅποιος εἰσάγει διακριτικὰ τὰ Ἔσχατα στὴν Ἱστορία

καὶ ἀνοίγει σταδιακὰ καινούργιες δυνατότητες, ὡς ἀπάντηση σὲ καινοφανῆ προβλήματα ἄγνωστα στὸ παρελθόν. Αὐτὸ σημαίνει ὅμως ὅτι ἡ χριστιανικὴ θεολογία προτίθεται νὰ εἶναι ἀνοικτὴ στὸ ἀναπάντεχο καὶ τὸ ἀπροσδόκητο, στὴν ἀπρόοπτη γνώση καὶ τὶς ἀνακαλύψεις ποὺ εἰσβάλλουν αἰφνίδια (γι' αὐτὸ καὶ ἐπώδυνα) στὸν ὀρίζοντα τῆς βιοτῆς μας καὶ μᾶς ἐξαναγκάζουν νὰ δοῦμε ἐκ νέου ἐσφαλμένες πεποιθήσεις μας γιὰ τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπο. Κοντολογίς, ἡ ἀνοικτότητα στὶς ἐνίοτε ριζικὲς ἀνατροπὲς τῶν καθιερωμένων ἱεραρχιῶν καὶ τῶν ποικίλων «αὐτονοήτων», τὶς ὁποῖες ὑπόσχεται τὸ Εὐαγγέλιο (σύμφωνα μὲ τό: «Οὕτως ἔσονται οἱ ἔσχατοι πρῶτοι καὶ οἱ πρῶτοι ἔσχατοι»¹), σημαίνει ὅτι ἡ θεολογία μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ἀναστοχάζεται. Γιὰ ποιὸν λόγο; Διότι πρέπει νὰ ἔχει τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐντιμότητα νὰ κατεδαφίσει τὰ ποικίλα εἰδῶλα, ποὺ ὡς προέκταση τῆς φαρισαϊκῆς κατανόησης τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου ἐπιμένουν ἀπρόσκοπτα νὰ προάγουν τὴν ἀπανθρωπία ἐν ὀνόματι τῆς πίστεως, καίτοι ἔχουν ἀποδειχθεῖ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐσφαλμένα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ τὴ νέα γνώση γιὰ τὸ σύμπαν καὶ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔχουμε ἀποκτήσει ἐδῶ καὶ καιρό.

Υφίστανται ὅμως πράγματι περιθώρια γιὰ ἀναστοχασμὸ στὴν Ὀρθόδοξη χριστιανικὴ πίστη; Τὸ ἐρώτημα λαμβάνει συνήθως ἀνακλαστικὰ μία ἀρνητικὴ ἀπάντηση, γιὰ τοὺς ἐξῆς προβλεπόμενους λόγους: Οἱ ἀναστοχασμοὶ στὴν πίστη κρύβουν κινδύνους, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ἀνοίγουν ἐνδεχομένως τὸν ἀσχὸ τοῦ Αἰόλου, εἰσάγοντας καινὰ –γιὰ τὴν ἀκρίβεια ἐπικίνδυνα– δαιμόνια καὶ μυρίζουν «προ-τεσταντισμὸ». Σὴν πραγματικότητα, προτεσταντικὴ καὶ μάλιστα ἀνεπίγνωστα ἐσωτερικευμένη εἶναι ἡ ὑπεραπλουστευτικὴ –γι' αὐτὸ καὶ λίαν εὐπώλητη– ἐμμονὴ μὲ τὴν ἀπόλυτη στασιμότητα καὶ τὴν παρελθοντολαγνεία, ἡ ὁποία θάλλει σὲ ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους καὶ ἀκυρώνει ἐκ προοιμίου καὶ ἐν τῇ γενέσει του κάθε σοβαρὸ θεο-λογικὸ προβληματισμὸ ἀναφορικὰ μὲ τὶς σοβαρὲς προκλήσεις ποὺ ἀντιμετωπίζουν οἱ ἄνθρωποι σήμερον: προκλήσεις οἱ ὁποῖες δὲν ἐπιλύονται μὲ καταφυγὴ στὴ γλυκεῖα θαλπωρὴ τῆς παραδοσιακῆς εὐσέβειας, τὴν προσχηματικὴ καὶ ματαιόπονη «λύση» ποὺ προάγεται ὡς ψυχολογικὸ παυσίπονο στὰ ὀδυνηρὰ μας συγκαιρινὰ ἀδιέξοδα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι διόλου φαντασιακὰ καὶ πιέζουν γιὰ θαρραλέες ὑπερβάσεις ἐπέκεινα τῶν προκὰτ ἀπαντήσεων.

1. *Ματθ.* 20, 16.

Ειρήσθω ἐν παρόδῳ ὅτι, γιὰ νὰ ὑπάρξει ἀναστοχασμός, πρέπει νὰ ἔχει προηγηθεῖ στοχασμός. Καὶ μὲ τὸν κίνδυνο νὰ γίνω δυσάρεστος, θὰ πῶ ὅτι ἐδῶ καὶ κάποιες δεκαετίες ὁ στοχασμὸς ἀπαξιώνεται συστηματικὰ καὶ μάλιστα κλιμακούμενα ἀπὸ μία εὐρεία γκάμα ἀθεολόγητων ζηλωτῶν, γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι καταλυτικὸ βίωμα καὶ μόνον, ἐνῶ ἡ σύνθετη σκέψη δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀνώφελο πάρεργο τῶν ἀργόσχολων «κουλτουριάρηδων». Τὸ πρόβλημα φυσικὰ δὲν ἔγκειται στό «βίωμα» αὐτὸ καθαυτὸ, ἀλλὰ στὴν ὑπερέξαρση τοῦ βιώματος, τὸ ὁποῖο μαζί μὲ τὴν ἐπιδίωξη τῆς κατάνυξης καὶ τοῦ ἐπιβλητικοῦ, ἀτμοσφαιρικοῦ φολκλόρ, παραγκωνίζουσι τὸν στοχασμὸ, γιὰ τὴν ἀκριβεία τὴν ἴδια τῆς θεολογίας, ὡς περιττὴ ἀδολεσχία. Οἱ θιασῶτες αὐτῆς τῆς λαϊκιστικῆς, ἀντιδιανομενίστικης καρικατούρας τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως συμμερίζονται ἄκριτα ἓνα σύνολο ἀλληλοσυμπληρούμενων νεωτερισμῶν (τὴν ἴδια στιγμὴ πού οἱ ἴδιοι, ὅπως ἤγηρὰ διατείνονται, ἀντιμάχονται τοὺς νεωτερισμούς!), μὲ κυριώτερους ἐξ αὐτῶν τὸν ἐστιασμὸ στό γράμμα ἀντὶ γιὰ τὸ πνεῦμα τῶν πατερικῶν κειμένων καὶ τῆ «φρετιχοποίηση» τῆς πατερικῆς γραμματείας κατ' ἀντιγραφὴν τῆς ἀπόδοσης τερματικῆς αὐτοτέλειας στὴ Βίβλο ἀπὸ τοὺς Προτεστάντες. Ἡ ἐν λόγῳ νοοτροπία, παντελῶς ξένη πρὸς τὴν ἴδια τὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση, συμπληρώνεται ἀπὸ τὴν εὐπεπητὴ μὰ ἀθεολόγητῃ βεβαιότητῃ, ὅτι μόνον οἱ ἅγιοι (ὡς «φορεῖς τεκμαρτῆς θεοπτίας») δικαιούνται νὰ ὁμιλοῦν γιὰ τὰ τῆς πίστεως, λειτουργώντας ὡς ἀλάνθαστα «φερέφωνα» τοῦ Θεοῦ – εὐλογα βέβαια διερωτᾶται κανεὶς ποιοὶ θεωροῦν ἑαυτοὺς ἐκ προοιμίου ἁγίους, οὕτως ὥστε νὰ ἀναλαμβάνουν τὴν πρωτοβουλία νὰ ὁμιλοῦν καὶ νὰ γράφουν ἐξ ὀνόματος τῆς Ὁρθόδοξίας. Ὅπως εἶθισται μάλιστα νὰ ἐπισημαίνεται μὲ ἀγοραία εὐκολία ὡς ἀφοπλιστικὴ τροχοπέδη σὲ κάθε πνευματικὴ ἀνησυχία, τί καινούργιο μπορεῖ νὰ προστεθεῖ σὲ ὅσα ἔχουν ἤδη πεῖ οἱ θεοφόροι πατέρες; Γιὰ νὰ ἀπαντήσουμε ἐν συντομίᾳ σὲ αὐτὸ τὸν μασιφ ὀγκόλιθο πού στραγγαλίζει χρόνια τώρα τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ καὶ θεολογία, θὰ προβοῦμε στὶς ἀκόλουθες σύντομες ἐπισημάνσεις, ἀνοιχτὲς στὴν ἀντιρρητικὴ διάψευση:

1. Ὁ ἀναστοχασμὸς, τὸν ὁποῖο ἀποπειρώμεθα νὰ προασπίσουμε θεολογικά, δὲν ἀφορᾷ ποτὲ τὰ ἀμιγῶς θεολογικὰ δόγματα, ὅσα δηλαδὴ ἐμπίπτουν στὴ χριστολογία καὶ τὴν τριαδολογία, τὴ θεολογία τῶν ἱερῶν

εικόνων και την παλαμική διάκριση ουσίας-ἐνεργειῶν (πού συνοφίζει και ὀλοκληρώνει τὴν πατερικὴ Παράδοση γύρω ἀπὸ τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ και τὴ ρεαλιστικὴ δυνατότητα τῆς συμμετοχῆς μας στὴ ζωὴ τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ μορφή τῆς ἀνθρωπίνης μεθέξεως στὶς ἄκτιστες θεῖες ἐνεργείες). Τὰ δόγματα αὐτὰ δὲν τὰ ἀγγίζουμε· μπορούμε νὰ ἐμβαθύνουμε σὲ αὐτὰ σὺν τῷ χρόνῳ και νὰ ἐπεξεργασθοῦμε τὶς ὑπαρξιακὲς τοὺς συνέπειες γιὰ τὸν ἄνθρωπο κάθε ἐποχῆς, χωρὶς ὅμως νὰ προβοῦμε στὸν ἐλάχιστο ἀναθεωρητισμό. Ὁ ἀναστοχασμός, παρὰ ταῦτα, εἶναι θεολογικὰ θεμιτός, ἐφικτός ἀλλὰ και εὐκταῖος στὴν ἐπικράτεια τῆς κοσμολογίας και τῆς ἀνθρωπολογίας. Ἐκεῖ, ὄχι ἀπλῶς μπορούμε ἀλλὰ ἐπιβάλλεται νὰ ἐξελιχθοῦμε και νὰ ἀναστοχασθοῦμε, διότι ἀπὸ τὴν προθυμία μας νὰ ἀφουγκραστοῦμε και νὰ ἐνσωματώσουμε τὰ ἐπιστημονικὰ ὀρόσημα τοῦ Κοπέρνικου και τοῦ Δαρβίνου, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων συναφῶν ἀνακαλύψεων, διακυβεύεται ἡ ἀξιοπιστία και ἡ σοβαρότητα τῆς μαρτυρίας μας. Ἐδῶ και ἀρκετὸ καιρὸ καλούμαστε νὰ κατηγήσουμε ἕναν κόσμο, στὸν ὁποῖο τὰ παιδιὰ τῶν πρώτων τάξεων τοῦ γυμνασίου διαθέτουν ἤδη βαθειὰ ἐνημέρωση γύρω ἀπὸ κεφαλαιώδη ἐπιστημονικὰ κεκτημένα, καθὼς ἔχουν μεγαλώσει μέσα σὲ ἕνα περιβάλλον διαμορφωμένο ἀπὸ συσσωρευμένη γνώση, ἀδιανόητη τὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων πατερικῶν συνθέσεων. Τούτου δοθέντος, οἱ νέοι ἄνθρωποι θέτουν στὶς ἡμέρες μας πολὺ δύσκολες και σκληρὲς ἐρωτήσεις σὲ θεολόγους και κατηχητὲς και δὲν συμβιβάζονται, ὅπως και οἱ περισσότεροὶ μορφωμένοι ἐνήλικες ἄλλωστε, ἀκόμη και πιστοί, μὲ προκάτ ἀπαντήσεις πού βγαίνουν ἀπὸ μία πρὸ καιροῦ «ληγμένη κονσέρβα». Ἡ ἐτοιμότητα γιὰ ἀναστοχασμὸ προσδίδει λογοδοσία στὴν πίστη, ἐγρήγορη και ἐτοιμότητα γιὰ αὐτοκριτικὴ – ἀλοίμονο δὲ σὲ μιὰ πίστη πού ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν αὐτοκριτικὴ, καθὼς ἡ ἀνευθυνότητα και ἡ τοξικότητά της εἶναι σὲ βάθος χρόνου δεδομένες.

2. Ἡ ἀπόδοση πληρότητας, στατικότητας και τελεσιδικίας στὴν Ὀρθόδοξη Παράδοση ἀποτελεῖ σοβαρὸ ἀτόπημα πού ἐλέγχεται, ὅπως προαναφέραμε, ἀπὸ τὴν ἐσχατολογικὴ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἀπαρέγκλιτα ἐσχατολογικὸς μας προσανατολισμός, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν ἀποφατισμὸ, προϋποθέτουν τὸ ριζικὸ ἀσύμμετρο ἀνάμεσα στὴν κεκτημένη γνώση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος κατὰ τὴν ἱστορικὴ του

πορεία και την πλήρη αλήθεια για τον άνθρωπο και την κτίση – μία αλήθεια που πέφτει να αποκαλυφθεί στα Έσχατα. Ότι γνωρίζουμε σήμερα για το είναι μας και το είναι του σύμπαντος τελεί σε μεγάλο βαθμό υπό έκκρεμότητα αλλά και ένδεχομενική διόρθωση: είναι σαν ένα πάζλ από το οποίο απουσιάζουν ακόμη αρκετές ψηφίδες. Ορισμένες από αυτές θα συμπληρωθούν σύν τῷ χρόνῳ, ἐνῶ ἄλλες στὸ τέλος τῆς Ἱστορίας, ὅταν θὰ πέσει ἡ αὐλαία της. Τότε και μόνο τότε δύναται νὰ ρίξει γνωσιακὴ ἄγκυρα ἢ ἐκκλησιαστικὴ ναῦς, ὅχι ἐν ὄσῳ κινεῖται ἀκόμη μεσοπέλαγα, ὅπως δυστυχῶς ἀρέσκειται κατὰ καιροὺς νὰ κάνει, ἀποθεώνοντας αὐθαίρετα ἀνυπέρβλητες δῆθεν κοινωνικοπολιτικὲς δομές, ἐπιτεύγματα καὶ νοοτροπίες τοῦ παρελθόντος – ἐνὸς παρελθόντος τὸ ὁποῖο ἀνυψώνεται ἔτσι σὲ εἶδωλο ποὺ ἀνταγωνίζεται καὶ ἀκυρώνει τὴν πληρότητα τῶν Ἐσχάτων.

3. Οἱ ἀπλουστευτικὲς φόρμουλες καὶ τὰ ποικίλα εὐσεβιστικὰ προσχήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἀποφεύγουμε χρόνια τώρα τὴν εὐθεΐα καὶ ἔντιμη συνάντηση μὲ τὸν κόσμο, δὲν κάνουν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ὀδηγοῦν σὲ διανοητικὴ ἀτροφία καὶ νὰ τρέφουν τὸν φονταμενταλισμό, ὁ ὁποῖος ἐκτὸς ἀπὸ τοξικὸς μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ φονικὸς. Ἡ Ὁρθοδοξία, σὲ μερικὴ ἂν ὄχι πλήρη ἀντίθεση μὲ τὰ ὑπόλοιπα δυὸ μεγάλα μονοθεϊστικὰ θρησκευόμενα, δὲν εἶναι πρῶτιστα οὔτε ἓνας ἐξ ὀλοκλήρου πρακτικὸς λόγος, ὅπως ἰσχύει γιὰ τὸ Ἰσλάμ, οὔτε μία συρραφὴ ἀπὸ ἱστορικὲς ἀφηγήσεις, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό. Μολονότι περιέχει ἀμφότερα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, διαθέτει ταυτόχρονα (κατ' ἐξαιρέση πρὸς τὰ ὑπόλοιπα δύο) μία πλούσια, ἐκπληκτικὴ καὶ σοφὰ δομημένη μεταφυσικὴ, τὸ βάθος καὶ τὸ εὖρος τῆς ὁποίας μᾶς καλοῦν ὅχι μόνο σὲ προσευχὴ ἀλλὰ καὶ σὲ περίτεχνο, αὐτοκριτικὸ στοχασμό. Τὸ πρόβλημα εἶναι ὅτι ἡ τεραστίου βεληνεκοῦς αὐτῆς διανοητικῆς περιουσίας, τὴν ὁποία καλούμαστε ὅχι ἀπλῶς νὰ διαχειρισθοῦμε ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπαυξήσουμε οἱ Ὁρθόδοξοι, ἀπαιτεῖ ἐξ ἴσου ὑπέρογκη μαεστρία στὴν ἐκτίμηση καὶ τὴν ἀξιοποίησίν της – ἓνα ἐγχείρημα ποὺ ἀποβαίνει θνησιγενὲς χωρὶς τὴν τόλμη τῆς πρωτότυπης σκέψης καὶ τὴν εὐθύνη τῆς ἀνάληψης ρίσκων.

Ἡ ἀτολμία ὅμως, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀνθρωπίνως συγγνωστὴ μὰ ἐν προκειμένῳ ὀλέθρια λαχτάρια γιὰ σιγουριὰ καὶ ἀσφάλεια, ἔχει πρὸ πολλοῦ ἐμφυσησεῖ στοὺς Ὁρθόδοξους τὰ ψυχολογικὰ ἀνακλαστικὰ τοῦ

δούλου τῆς γνωστῆς κυριακῆς παραβολῆς ἀπὸ τὸ *Ματθ.* 25, 18: τοῦ ἐργάτη πού, ἐλαυνόμενος ἀπὸ μία αἴσθησις ὀκνηρίας καὶ αὐτάρκειας, ἔθαψε στὴ γῆ τὸ τάλαντο τοῦ κυρίου του, προκειμένου νὰ τὸ διασώσει ἀπὸ τὴν ἀνασφάλεια τῆς ἔκθεσής του στὸ χρηματιστήριο τῆς ἀγορᾶς (στὴ δική μας περίπτωσι, στὸ «χρηματιστήριο» τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς δημόσιας ἀναμέτρησης τῶν βεβαιότητων μας μὲ τὸν ἀδυσώπητο καταγιγισμὸ τῶν ἀπροσδόκητων ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων). Στὴν ἀναμέτρηση μὲ τὰ δύσκολα καὶ τὰ ἀμφιλεγόμενα λοιπόν, προτιμήσαμε εὐσεβοφανῶς τὴν πρακτικὴ τῆς στρουθοκαμήλου, προτάσσοντας ὡς πανοπλία μας τὴν ἰδεολογικοποίηση τῆς Ὁρθοδοξίας. Πῶς; Μὲ τὴν ἀπάρνηση κατ' ἀρχὰς τῆς ἱστορικότητος καὶ τῆς ἐξέλιξης τόσο τῆς Γραφῆς ὅσο καὶ τῶν δογμάτων, τουτέστιν μὲ τὴ συλλήβδην παραθεώρηση τῆς ἀνθρώπινης διαμεσολάβησης στὴ διαμόρφωση ἀμφοτέρων. Ἡ τακτικὴ αὐτὴ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ μετατροπὴ τοῦ δόγματος καὶ τῆς Παράδοξης σὲ μουσειακὸ ἔκθεμα, ἀπρόσφορο γιὰ τὴ διαλεύκανση τῶν ἄγνωστων πτυχῶν τοῦ ἀνθρωπίνου εἶναι καὶ τῶν ὑπαρξιακῶν μας ἀναγκῶν².

Ὁ Milan Kundera ἔγραψε κάποτε ὅτι ἓνα μυθιστόρημα τὸ ὁποῖο δὲν ἀποκαλύπτει ἄγνωστες πτυχὲς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἓνα ἀνήθικο μυθιστόρημα. Ἡ μαρτυρία μας κινδυνεύει νὰ διολισθησῆ σὲ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἐπίπεδο τῆς αὐτοαναφορικῆς εὐτέλειας. Ἄντι νὰ λειτουργεῖ ὡς μεγεθυντικὸς φακὸς ποὺ ὀξύνει τὴν ὄραση, ἀντὶ νὰ καταστεῖ ἀνοικτὸ παράθυρο στὸν κόσμο, ὁ Ὁρθόδοξος λόγος ἔχει μετατραπῆ σὲ καθρέπτη. Τὸ χειρότερο εἶναι ὅτι ἡ μαρτυρία μας ἔχει χάσει σὲ ἀπελπιστικὸ βαθμὸ τὴν παραπεμπτικότητά της στὸν Ἰδρυτὴ της –ὁ Ὅποιος ἔβαλε τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ Σάββατο στὴ σωστὴ τους ἱεράρχηση– καὶ ἀποκόπηκε ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη περιπέτεια. Ὑποβιβάσθηκε στὰ μέτρα ἐνὸς θεολογικὰ ἀπαίδευτου καὶ εὐάλωτου στὸν λαϊκισμό ἀνθρωποτύπου, ἀπρόθυμου καὶ ἀνίκανου συνάμα νὰ σκεφθεῖ πέρα ἀπὸ τὸ προφανές, ἐνὸς χαρακτήρα ποὺ ἀναπαύεται στὸ ἄκουσμα μασημένων καὶ ἀνώδυνων κοινοτοπιῶν, γιὰ νὰ εἰσπράττει τὴ διαβεβαίωση ὅτι τὸ πατρογονικὸ του ἱερὸ δὲν ἔχει ἐκκρεμότητες καὶ νὰ πηγαίνει ἡσυχος γιὰ ὕπνο, κατὰ προτίμησι μὲ τὴν ἑλληνικὴ σημαία στὸ προσκεφάλι του. Ὅποιαδήποτε νύξη ἢ ὑποψία

2. Ὁ σοβαρὸς ἀναγνώστης τοῦ κειμένου μας ἀντιλαμβάνεται ἀσφαλῶς ὅτι, ἀναδεικνύοντας τὴν ἀνθρώπινη συμβολὴ στὴν κατάρτισή τους δὲν ἀμφισβητοῦμε τὴ θεοπνευστία οὔτε τῆς Βίβλου οὔτε τῆς δογματικῆς μας.

φουσκοθαλασσιᾶς, τριγμοῦ ἢ ἐξέλιξης στοῦ τεχνητὰ στρογγυλεμένο θρησκευτικό του ιδεολόγημα εἶναι πρόξενος ἀνυπόφορης ψυχολογικῆς ἀναστάτωσης. Ἔχει ὀρθότατα εἰπωθεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται κάλλιστα νὰ ζήσει χωρὶς Θεό, ποτὲ ὅμως χωρὶς εἶδωλα. Ἀπὸ τῆ φύση τῆς ὠστόσο ἡ Ὁρθοδοξία οὔτε ναρκισσεύεται οὔτε κι ἐπιτρέπεται νὰ ἐργαλειοποιεῖται ὡς βακτηρία ἐθνοφυλετικῶν καὶ ψυχολογικῶν ἀναπληρώσεων, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ δημοφιλέστατο κακέκτυπό τῆς, ποὺ παρασιτεῖ πολλὰ χρόνια τώρα στὴ σάρκα τῆς.

Ἡ σμίκρυνση τῆς Ὁρθοδοξίας σὲ ἐθνοφυλετικὴ καρικατούρα καὶ πάροχο ἀπλουστευτικῶν, καταπραῦντικῶν βεβαιοτήτων θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθεῖ «Ὁρθοδοξισμός». Ἀξίζει νὰ ἐστιάσουμε βαθύτερα στὶς προδιαγραφές καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ ἐν λόγῳ ιδεολογήματος³. Ἡ προσφιλέστερη ἔξη τῶν «ὀρθοδοξιστῶν» εἶναι ἡ ἀποθέωση τῶν θρησκευτικῶν τύπων σὲ βάρος τῆς οὐσίας καὶ κυρίως ἡ μανιώδης ἀναζήτηση μιᾶς ἀπλουστευτικῆς σιγουριᾶς καὶ βεβαιότητος στὶς πηγές τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐκεῖ ὅπου στὴν πραγματικότητα καταδεικνύεται διαυγέστατα ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη πίστη ἀποτελεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ ἰλλιγγιώδες ρίσκο, μιὰ πολυεπίπεδη καὶ ἐξαιρετικὰ σύνθετων ἀποχρώσεων ἀφήγηση, ποὺ δὲν στριμώχεται σὲ καλούπια καὶ δὲν φοβᾶται τὸ λελογισμένο ἀνοιγμα στοῦ ἀνοίκειο, στοῦ νέο καὶ τὸ διαφορετικό.

Ἡ δευτέρη τάση ἀφορᾶ τὴν ἀπόδοση τελεσιδικίας καὶ αὐτάρκειας στὴν πατερικὴ γραμματεία, κατὰ τὸν τρόπο ποὺ τὶς ἀποδίδουν στὴ Βίβλο οἱ Προτεστάντες. Ὅπως οἱ τελευταῖοι φρονοῦν ὅτι ἡ θεοπνευστία καὶ ὁ αὐθεντικὸς χριστιανικὸς στοχασμὸς τελειώνουν ὀριστικὰ μὲ τὴ Βίβλο, ἔτσι καὶ οἱ «ὀρθοδοξιστές» κρίνουν ὅτι μὲ τὴν παλαμικὴ θεολογία ἔκλεισε διὰ παντὸς ἡ κἀνούλα τοῦ φωτισμένου θεολογικοῦ στοχασμοῦ – ὅποτε σταματᾶ καὶ ἡ ἐξέλιξη τοῦ χριστιανικοῦ κοσμοειδώλου καὶ τῆς Ἐκκλησίας, τουτέστιν παύει ἡ ἀγωνιώδης ἐπαφὴ τοῦ θεολογικοῦ λόγου μὲ καινοφανῆ ἐρωτήματα καὶ ἡ προφητικὴ ἀνίχνευση τῶν σημείων τῶν δικῶν μας καιρῶν, ποὺ δὲν ἐμφανίζονται σὲ προηγούμενες ἐποχές.

3. Ἐλπίζουμε νὰ μᾶς συγχωρεθεῖ ἡ παράθεση ἑνὸς σχετικοῦ ἀποσπάσματος ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ κι ἔπειτα, προερχόμενο ἀπὸ τὴ μελέτη μας: *Φιλελεύθερη Δημοκρατία καὶ Χριστιανικὴ Πίστη: Προτάσεις γιὰ τὴ χειραφέτηση τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπὸ τὴ νέα «βαβυλώνια» αἰχμαλωσία τῆς*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2023, σσ. 190-195 (ποὺ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν προφορικὴ μας εἰσήγηση, ὅπως αὐτὴ ἀνακοινώθηκε στοῦ Συνέδριου).

Σημαντικό ρόλο στη δημιουργία τῆς πελώριας αὐτῆς παρεξήγησης διαδραματίζει καὶ ἡ εὐρύτατα διαδεδομένη θεώρηση τῶν Πατέρων ὡς οἰονεὶ «ὕπερφυσικῶν ὄντων» καὶ ἄμεσων διαύλων τῆς θείας βούλησης, ἐκ προοιμίου προικισμένων μὲ ἀλάθητη κρίση.

Σπεύδουμε νὰ ἐπισημάνουμε πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων ὅτι ἐν προκειμένῳ δὲν ἀρνούμαστε τὴ θεοπνευστία τους· θὰ ἦταν ὥστόσο ἐξ ἴσου λάθος νὰ θεωρήσουμε τὰ γραπτά τους ἀπευθείας ὑπαγορευμένα ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ὅσο καὶ τὸ νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή, ὅπως προαναφέραμε, ἔπεσε στὰ χέρια μας οὐρανοκατέβατη, ἄμοιρη ἀνθρώπινης διαμεσολάβησης καὶ ἱστορικότητας. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ Πατέρες οὐδέποτε διεκδίκησαν τὸ «βατικάνειο» βᾶθρο στὸ ὁποῖο τοὺς τοποθετήσαμε ἐκ τῶν ὑστέρων, στὴν ἀμετροπέειά μας. Ἄς προσέξουμε τὸν ἐξομολογητικὸ λόγον τοῦ Γρηγορίου Νύσσης: «Πῶς οὖν ὁ ἄνθρωπος τὸ θνητὸν τοῦτο καὶ ἐμπαθὲς καὶ ὠκύμορον, τῆς ἀκηράτου καὶ καθαρᾶς καὶ ἀεὶ οὔσης φύσεώς ἐστὶν εἰκῶν; Ἀλλὰ τὸν μὲν ἀληθῆ περὶ τούτου λόγον μόνη ἂν εἰδείη σαφῶς ἢ ὄντως Ἀλήθεια. Ἡμεῖς δὲ καθ' ὅσον χωροῦμεν, στοχασμοῖς τισὶ καὶ ὑπονοίαις τὸ ἀληθὲς ἀνιχνεύοντες, ταῦτα περὶ τῶν ζητούμενων ὑπολαμβάνομεν»⁴.

Στὰ χνάρια λοιπὸν τῶν ἀρχικῶν Προτεστάντων, οἱ ἡμέτεροι «ὀρθοδοξιστές» ἀρέσκονται νὰ φετιχοποιοῦν τὴν πατερικὴ γραμματεία παρερμηνεύοντας καὶ τὴ φύση καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς. Στέκονται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὴν ἐπιφάνεια, στὸ γράμμα τῶν πατερικῶν κειμένων, ἀγνοώντας παντελῶς καὶ προκλητικὰ τὸ βαθὺ καὶ πραγματικὸ πνεῦμα τους, ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ πολλὰ σημεῖα στὰ ὁποῖα οἱ ἴδιοι οἱ Πατέρες διαφοροποιοῦνται μεταξύ τους. Ταυτόχρονα, βαπτίζουν ὡς ἀλάνθαστους γέροντες ἕναν ἐσμὸ ἀπὸ αὐτόκλητους μοναχοὺς ποὺ ἔχουν ἀναλάβει τὸν ρόλο τοῦ γκουρού/μέντιουμ, μὲ ἔμφαση στὸ κίτς θρησκευτικὸ φολκλόρ, ποὺ ἀποδεικνύεται δυστυχῶς ἀρκετὰ εὐπώλητο, χωρὶς νὰ λένε τίποτε ἀπολύτως ποὺ νὰ καταφάσκει τὸν ἄνθρωπο καὶ νὰ συζητᾶ μὲ ἐντιμότητα τίς σημερινὲς δύσκολες προκλήσεις ποὺ ἀπασχολοῦν τὸν κόσμο. Ἡ εἰρωνεία τῆς ὅλης ὑπόθεσης εἶναι ὅτι οἱ συντηρητικοὶ τῆς πατερικῆς ἐποχῆς ἦταν κατ' ἐξοχὴν οἱ αἰρετικοί. Ἐκεῖνοι κατηγοροῦσαν ὡς ἀνυπόφορους νεωτεριστὲς τοὺς

4. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, κεφ. ιστ', PG 44, 108C.

Πατέρες, ψέγοντάς τους ότι εισάγουν καινά δαιμόνια στην πίστη και διαμαρτύρονταν επειδή οι Πατέρες δεν επαναπαύονταν στη σιγουριά της Βίβλου, που υποτίθεται ότι τα είχε ήδη πει, πρώτη εκείνη, όλα, αλλά επέμεναν να σκαλίζουν ύποπτα τα πράγματα. Μια ανάγνωση του βιβλίου των *Πράξεων* διαφεύδει το αλάνθαστο όχι μόνο των αγίων αλλά και των βιβλικών ακόμη μορφών των Αποστόλων. Οι Απόστολοι υπήρξαν όπως δήποτε θεόπτες, αλλά η σύγκρουση μεταξύ Πέτρου και Παύλου για μία σειρά από σοβαρά πνευματικά ζητήματα (έννοείται όχι δογματικής φύσεως), ακόμη και μετά από την κάθοδο του Παρακλητού την ημέρα της Πεντηκοστής, καταδεικνύει ότι είς εκ των δύο έσφαλε – κι ευτυχώς που καθιερώθηκε τελικά η «γραμμή» του Παύλου, διότι αλλιώς ο Χριστιανισμός θα ήταν πιθανώτατα σήμερα μία αδιάφορη ιουδαϊκή σέκτα, χωρίς ίχνος οικουμενικότητας. Η Όρθοδοξία δεν μεγαλούργησε ούτε και έλαμψε ως βίωμα και κατάνυξη, τα όποια σαφώς και έμπεριέχει, αλλά κραταιώθηκε πρώτιστα ως σκέψη και στοχασμός. Με αυτά ακριβώς τα όπλα αναχαιτίστηκαν οι αίρέσεις. Η θεολογία περιέχει φυσικά πνευματικότητα, το αντίθετο όμως δεν ισχύει απαραίτητα. Μια πνευματικότητα μπορεί κάλλιστα να είναι παντελώς άθεολόγητη, ακόμη και αντίχριστη. Ο Χριστός δεν είπε ότι είναι η θρησκευτική μας ευσέβεια, αλλά ότι είναι η αλήθεια και η ζωή (έννοιες που ταυτίζονται στο πρόσωπο του Χριστού)⁵, ενώ τη θρησκευτική ευσέβεια, αν θέλουμε να είμαστε ειλικρινείς, ο Κύριος δεν δίσταζε, όποτε έκρινε απαραίτητο, να την καυτηριάζει άνελέητα ως καρπό των Φαρισαίων, εκείνων που σταύρωσαν τον Χριστό επειδή παραβίασε κατά την ιδέα τους τον ιερώτατο και θεόδοτο Νόμο του Σαββάτου. Αν θέλουμε επομένως να είμαστε μαθητές του Χριστού και όχι των Φαρισαίων, οφείλουμε να ακολουθήσουμε την αλήθεια εκεί που αυτή μας πηγαινει, όποια κι αν είναι και όσο αναπάντεχη και δυσάρεστη κι αν μας είναι. Διαφορετικά, θα δίνουμε άνωφελες μάχες όπισθοφυλακής και ο κόσμος θα άδιαφορεϊ δικαιολογημένα για τη μαρτυρία μας, για τον ίδιο λόγο που ποδοπατεί άδιαφορα και το άλάτι το όποιο πετάχτηκε στον δρόμο ως άγευστο.

5. *Γω.* 14, 6.

Σήμερα υπάρχει πεδίο δόξης λαμπρό για τη δυναμική εξέλιξη της θεολογίας, καθώς έχει πλέον καταστεί σαφές, καιρό τώρα, ότι δεν μπορούμε να αρκεσθούμε αὐτάρεσκα στὰ πατερικὰ κείμενα, προκειμένου νὰ ἀντλήσουμε ἀπὸ ἐκεῖ ἀπαντήσεις σὲ σημερινὲς ἀπορίες. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀποθαρρύνει. Ἐφ’ ὅσον τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐνδοϊστορικὰ ἐνεργό, δὲν θὰ ἀναδείξει σήμερα καινούργιους πατέρες καὶ μητέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἦτοι πρωτοποριακοὺς καὶ βαθυστόχαστους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς, ἱκανοὺς νὰ ρίξουν νέο φῶς στὸ αἶνιγμα «ἄνθρωπος»; Ὁ Χριστὸς εἶναι πάντοτε «*χθὲς καὶ σήμεραν ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας*»⁶ ἐν τούτοις τὸ σημερινὸ φιλοσοφικό-ἐπιστημονικό-πολιτιστικὸ συμφραζόμενο δὲν εἶναι τὸ βυζαντινὸ. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καλεῖται σήμερα νὰ δώσει μαρτυρία σὲ μία ἐποχὴ διαμορφωμένη ἀπὸ τὰ γνωσιακὰ ὀρόσημα τῶν Κοπέρνικου καὶ Δαρβίνου, λαμβάνοντας ὑπ’ ὄψιν τὴν προβληματικὴ τῆς ἐξωβιολογίας, τῆς ἐξελικτικῆς καταγωγῆς τῶν εἰδῶν, τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης καὶ τῆς φασματικῆς φύσης τοῦ φύλου· σὲ ἕνα ἐπιστημονικὸ καὶ πολιτισμικὸ συγκείμενο, μὲ ἄλλα λόγια, ὅπου τὰ δεδομένα καὶ – κατὰ συνέπεια – τὰ ἴδια τὰ ἐρωτήματα ποὺ ἀκατάπαυστα ἀνακύπτουν, εἶναι πολλάκις διαφορετικὰ, ἐνίοτε ριζικὰ ξένα πρὸς τὴν προβληματικὴ τῆς ἐποχῆς τῶν μεγάλων πατερικῶν συνθέσεων, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὰ ἐρωτήματα στὰ ὁποῖα κλήθηκαν νὰ ἀπαντήσουν οἱ Ἕλληνες καὶ Λατίνοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἦταν σὲ μεγάλο βαθμὸ διαφορετικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔθετε ἡ Γραφή.

Μπαίνει ὥστόσο στὸν πειρασμὸ νὰ διερωτηθεῖ κανεὶς: Καὶ λοιπόν; Γιατί νὰ μὴν ἐπιστρέψουμε στὸ κοινωνικοπολιτικὸ καὶ πολιτιστικὸ κοσμοεἶδωλο τῆς ἐποχῆς τῶν Πατέρων καὶ νὰ μὴν προσαρμόσουμε τὶς δικές μας ἀνάγκες καὶ προβληματισμοὺς στὴ νοοτροπία καὶ τὶς ἀντιλήψεις μιᾶς ἐνδοξῆς θεολογικῆς περιόδου; Ἐκτὸς ἀπὸ βολικὴ, μία τέτοια κίνηση φαντάζει ἰδιαίτερα ἐλκυστικὴ στοὺς νοσταλγοὺς ἐνὸς φαντασιακὰ ἐξωραϊσμένου παρελθόντος, τὸ ὁποῖο βέβαια καλὸ εἶναι νὰ θυμόμαστε ὅτι γνωρίζουμε ὄχι βιωματικά, ἀλλὰ μέσῳ στρογγυλεμένων περιγραφῶν του. Ὅπως καὶ νὰ ’χει τὸ πρᾶγμα, ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι δὲν δικαιούμαστε νὰ στριμώξουμε προκρούστεια τὴ σημερινὴ προβληματικὴ, τὰ σημερινὰ ἐρωτήματα καὶ τὶς σημερινές (καινοφανεῖς) ἀνάγκες στὴ

6. *Εβρ.* 13, 8.

στενωπὸ τῶν μεταφυσικῶν καὶ πολιτικοκοινωνικῶν πεποιθήσεων ἑνὸς παρελθόντος κοσμοειδώλου. Ὅσο κι ἂν τὴν προστάζει τὸ θυμικὸ μας καὶ ἡ ψυχολογικὴ αἴσθησις θαλπωρῆς καὶ ἀσφάλειας ποὺ προσκομίζει τὸ ρίζωμα καὶ ἡ προγονικὴ αἵγλη, ἡ ρομαντικὴ ἀναπόληση προτέρων κοινωνικῶν δομῶν δὲν νομιμοποιεῖται ἀπὸ τὰ θεολογικά μας κριτήρια. Σύμφωνα μὲ αὐτά, ἡ πραγματικὴ μας ταυτότητα (ἀντινομικὰ δομημένη μεταξὺ γήινου λίκνου καὶ ἐσχάτου) καὶ μαζί της πολλὰ ἀπὸ τὶς θεωρήσεις μας περὶ ἀνθρώπου καὶ κόσμου, θὰ παραμείνουν σὲ συνεχῆ διαμόρφωση, ἐνίοτε ὑποκείμενες καὶ σὲ ἀναθεώρηση, ἕως τὴν ἄφιξη τῶν Ἐσχάτων, ὅπου καὶ οἱ πραγματικὲς μας ρίζες⁷. Πολὺ περισσότερο ἐπείγει νὰ καταστῆ πλέον σαφὲς ὅτι ὁ Ἰουδαϊο-χριστιανικὸς Θεός, ὅπως προαναφέραμε, προπορεύεται τῶν ἐννοιολογικῶν Του προσεγγίσεων ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο, τοῦ συνόλου δηλαδὴ τῶν δογμάτων, ἰδεῶν, ἡθῶν καὶ κανόνων, ποὺ μὲ ζῆλο ἐγείρουμε στὸ ὄνομά Του.

Ἡ παθητικὴ καθήλωση στὰ πατερικὰ κείμενα ὡς τερματικὰ ὄροσημα, ἡ φετιχιστικὴ τους ἀποθέωση καὶ ἡ ἐν γένει ἀπόδοση ὀριστικῆς καὶ τελεσίδικης πληρότητας στὴν πατερικὴ περίοδο, μᾶς καθιστᾶ ἀνεπίγνωστα λιγώτερο Ὀρθόδοξους καὶ περισσότερο Βυζαντινοὺς χριστιανοὺς. Ἐδῶ χρειάζεται μία ἐπεξήγηση: οἱ Βυζαντινοὶ χριστιανοὶ ὑπῆρξαν σαφῶς Ὀρθόδοξοι, ἀλλὰ ἡ Ὀρθοδοξία δὲν ἐξαντλεῖται στὴ βυζαντινὴ τῆς ἔκφανση: Ὀρθοδοξία σημαίνει συνεχὲς ἀνοιγμα στὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνο, χωρὶς ἐπανάπαυση καὶ σταματημό. Ὅπως δι-ορατικότερα ἐπεσήμανε πρὶν ἀπὸ χρόνια ὁ συνάδελφος θεολόγος Ἀθανάσιος Κοτταδάκης, ἡ Ὀρθοδοξία δὲν εἶναι μία βιντεοκασέτα μὲ θέμα τὸ Βυζάντιο, κατάλληλη γιὰ κάθε ἐποχὴ. Ἀκριβῶς ὡς Ὀρθόδοξοι, στὸ ὄνομα τῆς μαξιμαλιστικῆς μας δογματικῆς, πρέπει νὰ ἀφήνουμε χῶρο στὸ ἀπροσδόκητο καὶ τὸ ἀναπάντεχο, στὴν ἐξέλιξη καὶ τὴν καινοτομία, ἀντὶ νὰ προεξοφλοῦμε κάθε πτυχὴ τῆς πραγματικότητας στὸ γράμμα τῶν βιβλικῶν καὶ τῶν πατερικῶν κειμένων, στραγγαλίζοντας ἔτσι τὸ ὑπαρκτὸ στὴ στενωπὸ τῶν ἰδεολογικῶν ἢ θρησκευτικῶν μας προϋδεασμῶν. Ἡ ζωὴ εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἀπροσδόκητα καὶ ἀπὸ τὴν προθυμία μας νὰ συνδιαλεχθοῦμε τίμια καὶ μὲ εἰλικρινῆ διάθεση μαζί

7. Γιὰ περισσότερα βλ. τὴν πρωτοποριακὴ μελέτη (καὶ κύκνειο ἄσμα) τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου Περγάμου Ἰωάννη Ζηζιούλα, *Remembering the Future: Toward an Eschatological Ontology*, St. Sebastian Orthodox Press, Alhambra, CA 2023.

τους διακυβεύεται ή υγεία και τὸ σφρίγος, ἐν τέλει ἡ ἀξιοπιστία τῆς πίστεως τὴν ὁποία διακονοῦμε.

Πίσω ἀπὸ τὴν ἀνακλαστικὴ ἀντίδραση σὲ κάθε γειωμένη ἀπόπειρα ἀξιοποίησης τοῦ πατερικοῦ ἔργου στὴ βάση τοῦ πνεύματος καὶ ὄχι τοῦ γράμματός του, ὑπολανθάνει συχνὰ ἕνας ἀπερίσκεπτος ἀντι-διανοουμενισμός (μὲ τὴ μορφή μιᾶς ὑπερέξαρσης τοῦ «κατανυκτικοῦ βιώματος» εἰς βάρος τοῦ στοχασμοῦ), ὁ ὁποῖος ὑποθάλλει τὸν θρησκευτικὸ λαϊκισμό καὶ ποὺ ἰσοδυναμεῖ οὐσιαστικὰ μὲ τὸν φόβο τῆς θεολογίας· ἤτοι τὸ ἄγχος τῆς ἀνάληψης τῶν εὐθυνῶν, τῶν ρίσκων καὶ τοῦ νοητικοῦ μόχθου ποὺ συνεπάγεται ἡ συνεπὴς ἐκτύλιξη τῶν ὑπαρξιακῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπιπτώσεων τῆς Ἐνανθρώπησης τοῦ Λόγου στὸ διηνεκές. Αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν φόβο πληρώνουμε σήμερα μὲ τὴν περιθωριοποίησή μας, ὡς Ὁρθόδοξοι, στὴν Ἑλληνικὴ ἀλλὰ καὶ τὴν παγκόσμια κοινότητα. Μποροῦμε βέβαια πάντοτε νὰ ἀρκεσθοῦμε, ὅπως πράγματι κάνουμε, στὴν πλασματικὴ πληρότητα μιᾶς δῆθεν τετελεσμένης καὶ ἑτοιμῆς πρὸς κατανάλωση Παράδοσης (τὸ γνωστὸ πρόσχημα μὲ τὸ ὁποῖο χρόνια τώρα ἀποφεύγουμε εὐσχήμως τὴν εὐθεῖα συνάντηση μὲ τὸν κόσμο) καὶ νὰ ἐξαργυρώσουμε τὸν στρουθοκαμηλισμὸ καὶ τὴν ἀφασία μας ὡς ἀρετές. Ὑπάρχουν –ὡς γνωστόν– οἱ ψυχολογικὲς ἀλλὰ καὶ οἱ ιδεολογικὲς προϋποθέσεις γιὰ μία τέτοια γραμμὴ πλεύσεως, μὲ πλατεῖα ἀπήχηση καθὼς φαίνεται ἀκόμη κι ἀνάμεσα στὴν παλαιὰ πρωτοπορία τοῦ θεολογικοῦ χώρου ποὺ δημιούργησε κάποτε ἐπανάσταση, ἀποτολμώντας ἐντυπωσιακὲς ρήξεις μὲ τὰ γνωστὰ νεκρὰ σχήματα τοῦ παρελθόντος.

Ἄν ὄντως αὐτὸ μᾶς ἐνδιαφέρει, ὡς Ὁρθόδοξοι, τότε μποροῦμε νὰ αἰσθανόμαστε δικαιωμένοι, μιᾶς ποὺ ἡ παραδοσιολαγνικὴ μας ὀμφαλο-σκόπησι φαίνεται τελικὰ ὅτι ἔπιασε τόπο. Ὁλοένα καὶ περισσότεροι πιά ἀπὸ τοὺς ἑτεροδόξους προσηλύτους στὴν Ὁρθοδοξία ἔχουν ὡς κίνητρο ἐνταξίης ὄχι τὴ μαξιμαλιστικὴ δογματικὴ καὶ τὴ Μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ τὴν αἴσθησι στατικότητας καὶ πλήρους ἀκινήσιος ποὺ ἡ τελευταία ἐκπέμπει – ὁ πραγματικὸς πόλος ἑλξῆς γι' αὐτούς (τὸ δέλεαρ τῆς Ὁρθοδοξίας) δὲν εἶναι παρὰ ἕνα θρησκευτικοῦ τύπου ὕστατο καταφύγιο ἐνάντια σὲ κάθε κοινωνικὴ ἀλλαγὴ καὶ ἐξέλιξη, ἐνάντια σὲ κάθε ἀνατροπὴ τῶν παραδοσιακῶν ρόλων καὶ τοῦ ἀσπρόμαυρου τρόπου θέασης τοῦ κόσμου, ποὺ καταπραΐνει

τὴν ἀνησυχία πὸν δημιουργοῦν τὸ καινούργιο καὶ τὸ ἄγνωστο. Ἡ Ὀρθοδοξία φαντάζει στὰ μάτια τῶν περισσοτέρων νεοπροσῆλυτων ὡς τίποτε παραπάνω ἀπὸ τὸ τελευταῖο (ἀτμοσφαιρικώτατο ὅμως) προπύργιο κατὰ τοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ τῆς νεωτερικότητας, κι αὐτὴν τὴ στρεβλὴ εἰκόνα τὴν ἀναπαράγουμε ἀπὸ τὴν πλευρά μας μὲ ζῆλο ὑπέροτρο καὶ τοὺς τὴν προσφέρουμε ἀπλόχερα. Μᾶς ἱκανοποιεῖ ὅμως ἡ δημοφιλία μιᾶς τέτοιας καρικατούρας τῆς πίστης μας, πὸν ἰσοδυναμεῖ, παρὰ τὰ φαινόμενα, μὲ τὴ χειρότερη, τὴν πιὸ ὑπουλη δυνατὴ μορφὴ ἐκκοσμίκευσης;

Ἐκκοσμίκευση δὲν εἶναι μόνον ἡ ἀπερίσκεπτη ἀποδοχὴ νεωτερισμῶν καὶ ἡ συνθηκολόγηση μὲ τὸν ὅποιονδήποτε ἀγοραῖο ὠφελιμισμὸ (ἡ ἀπορρόφηση δηλαδὴ τοῦ θεολογικοῦ στὸ κοινωνικό), ὅπως πολλοὶ πιστεύουν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀκριβῶς ἀντίστροφο: εἶναι καὶ ἡ φαρισαϊκῆς κοπῆς ἄκριτη ἱεροποίηση τῶν τύπων καὶ τοῦ ἐκάστοτε συγκυριακοῦ στοιχείου τῆς χριστιανικῆς Παράδοσης· εἶναι ἡ ἀναγωγὴ τῆς ἀνθρώπινης ἐμπάθειας καὶ τῶν κοινωνικῶν προκαταλήψεων πὸν κατὰ καιροὺς διείδυσαν στὸ ἐκκλησιαστικὸ Σῶμα σὲ ὀργανικὸ μέρος τοῦ χριστιανικοῦ φρονήματος· εἶναι καὶ ἡ πειρασμικὴ τάση πολλῶν χριστιανῶν γιὰ μόνιμη ἐγκατάσταση σὲ μιὰν ἀνυπέβλητη δῆθεν ἱστορικὴ περίοδο, μὲ τρόπο πὸν θυμίζει τὴν ἀντίδραση τῶν τριῶν Μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ (τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰακώβου καὶ τοῦ Ἰωάννη) ἐνώπιον τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου στὸ ὄρος Θαβώρ: «Κύριε, καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνάς, σοὶ μίαν καὶ Μωϋσεὶ μίαν καὶ Ἡλίᾳ μίαν», ἦταν ἡ ἀπόκριση τοῦ Πέτρου⁸, πὸν ἀποτυπώνει ἀρχετυπικὰ τὸν μόνιμο πειρασμὸ τῶν χριστιανῶν νὰ τελεσιδικοῦν, μὲ προσφιλέστερο τρόπο τὴν ἀπόδοση μιᾶς ἀνυπέβλητης πληρότητας σὲ θεολογικὰ ὀρόσημα τοῦ παρελθόντος.

Τί ἄλλο λοιπὸν παρὰ ἐκκοσμίκευση εἶναι ἡ μονομανῆς ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ ἰδεολόγημα τῆς ἀνωτερότητας τοῦ παρελθόντος, μίαν νοοτροπία πὸν ἐπιμένει ὄχι ἀπλῶς νὰ ἐνσαρκώνει ἀλλὰ νὰ ἀπορροφεῖ καὶ νὰ ἐγκλωβίζει τὸ Εὐαγγέλιο στὴν ἱστορία, γιὰ νὰ τὸ καταστήσει ἐξάρτημα ἐθνικῶν, θεοκρατικῶν ἢ πολιτισμικῶν σκοπιμοτήτων, καταλήγοντας ἔτσι νὰ τὸ ἐξουδετερώσει εὐσεβοφανῶς; Ἐπειδὴ, ὅπως πολὺ εὔστοχα ἐπισήμανε

8. *Ματθ.* 17, 4.

κάποτε ο Ludwig Wittgenstein, για να μπορέσουμε να περπατήσουμε χρειάζομαστε την τριβή που παρέχει το τραχύ έδαφος (έννοώντας εν προκειμένω το κοινό έδαφος του δημόσιου ιδιώματος που επιτρέπει με την «τραχύτητα» των κανόνων του τῆ λεκτικῆ συνεννόηση), τὸ καλύτερο ἀντίδοτο στὸν μόνιμο πειρασμὸ τῆς τελεσιδικίας θὰ ἦταν ἴσως μία νέα περιήγηση στὶς σελίδες τῆς Γραφῆς καὶ τῶν πατερικῶν κειμένων, με γυμνὰ ὅμως πέλματα αὐτὴν τῆ φορά, ἤγουν χωρὶς τὶς ἐξιδανικευτικὲς σόλες τοῦ ἀνιστορικοῦ ἀλάθητου ποὺ ἀποδίδεται στὴ Βίβλο καὶ τὴν πατερικὴ γραμματεία, ὅπως καὶ στοὺς «γέροντες», οἱ ὅποιοι μόνον θεωροῦνται ἱκανοὶ καὶ ἄξιοι νὰ ἀποφαίνονται γιὰ θεολογικὰ καὶ πνευματικὰ ζητήματα, ὡς θεόπτες (ἐντὸς κι ἐκτὸς εἰσαγωγικῶν) καὶ κατὰ συνέπεια ὡς ἀποκλειστικοὶ ἐρμηνευτὲς τῆς θείας βούλησης καὶ τῆς πούρας Ὁρθοδοξίας στὴν ὑπεραπλουστευμένη της μορφῆ.

Αὐτὰ εἶναι, σὲ πολὺ γενικὲς γραμμές, τὰ τυπικὰ γνωρίσματα τοῦ «ὀρθοδοξισμοῦ», τὰ ὁποῖα ἀξίζει νὰ συνοψίσουμε καταληκτικὰ: στὴ συνήθη του μορφῆ, τὸ σχῆμα διακρίνεται συνδυαστικὰ γιὰ τὴ ροπή του στὸν ἐθνικισμὸ καὶ τὰ αὐταρχικὰ πολιτεύματα, τὴ λαϊκιστικὴ ἀπέχθεια πρὸς τὴ διανόηση (τὴν ἐν γένει ἀλλὰ καὶ τὴ θεολογικὴ), συνακόλουθα γιὰ τὴν ἀποθέωση τῆς κατάνυξης καὶ τοῦ «βιώματος» εἰς βάρος τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ καὶ ἐνάντια στὴν ἀνεύρεση ὑπαρξιακοῦ νοήματος στὰ δόγματα, γιὰ τὴ βεβιασμένη ἀναστολὴ τῆς ἐξέλιξης τῆς παράδοσης καὶ τὴν ἀκύρωση τοῦ ἀναστοχασμοῦ, τὴν ἐξαργύρωση τῆς ἀκαταληψίας ὡς ἀρετῆς καί, ὡς ἐπιστέγασμα τῶν προηγηθέντων, τὴν πρόκριση τοῦ φολκλόρ ὡς θεμελιώδους στοιχείου τῆς Ὁρθοδοξίας – ἢ ὁποῖα με τὴ σειρά της ἀνάγεται σὲ ἀνυπέβλητο πολιτισμικὸ κολοφῶνα τοῦ παγκόσμιου πολιτισμοῦ, ἰδιῶς στὴ βυζαντινὴ της ἔκφανση καὶ ἐργαλειοποιεῖται ὡς ἀντιπρόταση στὴν ἐπάρατη (ἀτομικιστικὴ καὶ ἄκαρδη ὑποτίθεται) Δύση. Τὸ ἀπλοϊκὸ καὶ εὔπεπτο αὐτὸ σχῆμα ἀναπαράγει μία ἰδεολογικοποιημένη καὶ ναρκισσευόμενη καρικατούρα τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως, ἢ ὁποῖα πλασάρεται ὡς «Ὁρθοδοξία», ἐνῶ δὲν πρόκειται παρὰ γιὰ τὸ ἐξωτικὸ της περιτύλιγμα καὶ μόνον.

Σήμερα, περισσότερο παρὰ ποτὲ ἄλλοτε, ἐπείγει νὰ διερωτηθοῦμε: εἶναι σὲ θέση τὸ πατρογονικὸ ἱερό μας, ἢ Ὁρθοδοξία, νὰ προσφέρει λύσεις σὲ προβλήματα καὶ ἀδιέξοδα τῶν ἀνθρώπων τοῦ 21ου μ.Χ. αἰώνα;

Σε πείσμα ενός κεκτημένου αντικληρικαλισμοῦ, πού ἀπαξιώνει εὐκόλα (καὶ ἐξ ἴσου ἀπερίσκεπτα καὶ δογματικά) τὴν πνευματικὴ παρακαταθήκη μιᾶς δισχλιετοῦς παράδοσης μὲ τὴ μέθοδο τῆς μονοκονδυλιᾶς, θὰ δίναμε μία συγκρατημένα καταφατικὴ ἀπάντηση, μὲ πολλοὺς ὅμως ἀστερίσκους καὶ προϋποθέσεις – μὲ πρώτιστη προϋπόθεση τὴ θεολογικὴ προθυμία καὶ ἐτοιμότητα νὰ τεθοῦν οἱ Εὐαγγελικὲς ἀρχές καὶ ἡ χριστιανικὴ ὄντολογία στὴν ὑπηρεσία τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀνθρωπιᾶς: νὰ ἐκληφθοῦν τὰ δόγματα ὡς αὐτὸ πού ὄντως εἶναι, δηλαδὴ ἀποφατικὰ ὡς πρὸς τὴ γνωσιολογία (δηλαδὴ ὡς ἀφετηριακὰ τῶν ἀναζητήσεων ἀντὶ γιὰ τερματικὰ σημεῖα) καὶ καταφατικὰ τῆς ζωῆς, νὰ ἀποκαλύπτουν, ἀντὶ νὰ συσκοτίζουν καὶ νὰ ἀποκρύπτουν, τὴν περιπλοκότητα καὶ τὸ βάθος τῆς ὑπαρξῆς· νὰ κατανοηθοῦν ὄχι ὡς κλειστὲς θύρες πού βάζουν φραγμὸ στὴ σκέψη, δηλαδὴ ὡς πνευματικὴ εἰρκτὴ, ἀλλὰ ὡς ἀνοικτὰ παράθυρα πού μεγιστοποιοῦν καὶ ὀξύνουν τὴν ὄραση πέραν τῆς μερικότητος καὶ τῆς συμβατικότητος τοῦ προφανοῦς, ἐπιτρέποντας τὴ θέα σὲ πλατύτερος ὀρίζοντες: τοὺς ὀρίζοντες ἐκείνους πού διανοίγει ἡ ἔννοια τῆς βιβλικῆς ἐσχατολογίας, καθὼς ἐμμένει χειραφετητικὰ στὸ γνωσιακὸ ἀσύμμετρο μεταξὺ Ἱστορίας καὶ Ἐσχάτων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σχετικοποιεῖ καὶ νὰ ἀποδομεῖ κάθε ἱστορικὴ περίοδο, ἐθνικὴ καύχηση καὶ πολιτιστικὸ ἢ ἄλλο ἐπίτευγμα, ὑπενθυμίζοντάς μας τὶς ριζοσπαστικὲς ἀνατροπὲς πού ὑπόσχεται τὸ Εὐαγγέλιο καὶ ἀφήνοντας τὸ μέλλον ἀπροσδιόριστο καὶ ἀνοικτὸ στὴ ριζικὴ ἔκπληξη. Καὶ τοῦτο διότι, στὸ μέτρο πού ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ναῦς βρίσκεται ἀκόμη ἐν πλῶ καὶ ὄχι στὸ τέρμα τῆς Ἱστορίας, ὀφείλει, ὅπως προαναφέραμε, νὰ τείνει εὐήκοον οὖς στὴν ἀνανέωση τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς κτίσης πού διενεργεῖ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ὁ Παράκλητος πού ἀνακαινίζει διαρκῶς τὸ σύμπαν δημιουργώντας νέες καὶ ἀπροσδόκητες βιολογικὲς καὶ κοινωνικὲς πραγματικότητες, ὅπως καὶ νέες μορφὲς θείας χάριτος.

Ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ νὰ ἐπαναλάβουμε, περαίνοντας τὴν εἰσήγησή μας, ὅτι σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ εἰδῶλα, τὸ χριστιανικὸ ὄραμα εἶναι ἐσχατολογικόν, ἔχει δηλαδὴ τὰ μάτια στραμμένα στὸ μέλλον, σὲ ἓνα ὄραμα «καινοῦ οὐρανοῦ καὶ καινῆς γῆς» καὶ ὄχι στὸ παρελθόν· ἀλλωστε, ὅπως ὠραῖα μᾶς ὑπενθυμίζει ὁ Ἅγιος Ἰσαὰκ ὁ Σύρος, ὁ Θεὸς

ἐξετάζει τὰ μελλούμενα κι ὄχι τὰ παρελθόντα⁹. Ἡ προσκόλληση στὸ παρελθὸν ἀποτελεῖ, θεολογικὰ τοῦλάχιστον, βαρύτερο ἀτόπημα ἢδη ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ὅπου ὁ Ἄβραὰμ καλεῖται ἀπὸ τὸν Γιαχβὲ νὰ ἐγκαταλείψει τὴν πατρογονική του ἐστία (τὴ βολὴ τοῦ γνώριμου καὶ οἰκείου) καὶ νὰ ξανοιχθεῖ στὸ ἄγνωστο μέλλον τῆς ἀναζήτησης μιᾶς νέας πατρίδας, νὰ ἀνοιχθεῖ δηλ. στὴν ἀπροσδιοριστία. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὴ γυναῖκα τοῦ Λώτ, ποὺ τιμωρήθηκε ἐπειδὴ κοίταξε πίσω καὶ ὄχι ἔμπρός, τὸ ἴδιο καὶ ἀκόμη περισσότερο μὲ τὴν Ἔξοδο τῶν Ἑβραίων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ σαραντάχρονη περιπλάνησή τους στὴν ἔρημο, ἢ ὁποῖα, παρὰ τὴν ταλαιπωρία, τοὺς ἐλευθέρωσε ἀπὸ τὴ στατικότητα καὶ τὴ δουλεία-περιχαράκωση σὲ μία δεδομένη γῆ. Τὸ ἴδιο καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη, ὅπου ὁ Χριστὸς παρότρυνε αὐστηρὰ νὰ ἀφήσουμε τοὺς νεκρούς¹⁰ [τὰ νεκρὰ ἰδεολογήματα καὶ τὴ θανατίλα τοῦ παρελθόντος] νὰ θάψουν τοὺς δικούς τους νεκρούς καὶ νὰ τὸν ἀκολούθησουμε σὲ ἓνα ἀβέβαιο μέλλον· τὸ ἴδιο καὶ στὸ βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως, ὅπου προβάλλεται τὸ ὄραμα ἑνὸς νέου οὐρανοῦ καὶ μιᾶς νέας γῆς. Δυστυχῶς, οὔτε τὸ ἰουδαϊκὸ οὔτε τὸ χριστιανικὸ ἱερατεῖο ἀπέφυγαν ποτὲ τὸν πειρασμὸ τῆς παρελθοντολαγνείας· ἴσως καὶ ὁ Θεὸς (ὅπως ὠραιότατα ἐπεσήμανε κάποτε ὁ Μάριος Μπέγζος) ἐπιτρέπει σὲ κάθε στροφῆ τῆς Ἱστορίας νὰ συμβεῖ τό «ἀδιανόητο» κάθε φορά: ἡ πτώση τῆς Ἱερᾶς πόλεως (τῆς Ἱερουσαλήμ, τῆς Κωνσταντινουπόλεως κ.λπ.), ἔτσι ὥστε νὰ καταστεῖ σαφὲς ὅτι κανένα ἀνθρώπινο ἱστορικὸ ἐπίτευγμα δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς ἐπικράτειας τοῦ Θεοῦ στὴ γῆ. Διότι ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἐπίγεια βασίλεια εἶναι στὴν καλύτερη περίπτωση ἀτελεῖ, πωρόνεται καὶ καταντοῦν εἶδωλα ποὺ πρέπει νὰ πέσουν, γιὰ νὰ ἀπεγκλωβισθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ αὐτὸ ποὺ τὸν κρατᾶ προσκολλημένο σὲ ἓνα ἐξιδανικευμένο παρελθὸν ἢ καὶ παρόν (ἀλήθεια, τί ἀπέγιναν οἱ ἐμπνευσμένες ὑπομνήσεις τοῦ μακαριστοῦ π. Φλωρόφσκυ, ὅτι «τὰ Μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ δὲν περιορίζονται στὸ παρελθόν», ὅτι «ἡ θεολογία εἶναι πάντοτε στὴν πορεία τοῦ σχηματισμοῦ» καί, ἀκόμη περισσότερο, ὅτι «Τὰ ἔσχατα τῆς ἀποκαλύψεως δὲν ἔχουν ἀκόμη

9. Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, *Ἀσκητικά*, τόμ. Β3, Λόγοι ΙΒ'-ΜΑ', μετάφρ. ἀπὸ τὰ Συριακὰ Νέστορω Καββαδάς, Βασιλῆς Τσακίρης (ἐποπτεία-ἐπιμ.), ἐκδ. Θεσβίτης, Θήρα 2005, σ. 153.

10. *Ματθ.* 8, 22.

συντελεσθῆ»)¹¹. Ὅπως θαυμάσια παρατηρεῖ σχετικά ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Σάββας Ἀγουρίδης, «ὁ Θεὸς τῆς Βίβλου δημιουργεῖ νέες εὐκαιρίες καὶ δυνατότητες μέσα στὴν ἱστορία γιὰ τὸ ἄτομο καὶ τὴν ἀνθρώπινη κοινότητα»¹². Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία θέλει νὰ παραμείνει πιστὴ στὴν προφητικὴ τῆς ἀποστολῆς, ὀφείλει νὰ θυμᾶται ὅτι παλαιοδιαθηκικός Προφήτης, ὅπως καὶ ὁ Ἑλληνας τραγωδός, ἀλλὰ καὶ ὁ ἅγιος, γιὰ νὰ κάνουμε χρῆση μιᾶς εὐστοχῆς περιγραφῆς τῆς Edith Hamilton, εἶναι «ἕνας ποιητὴς ... ποὺ δὲν ἀρκεῖται στὰ ἀρχαῖα ἱερά ἔθιμα, ἕνας ποιητὴς μὲ μιὰ ψυχὴ τόσο μεγάλη ποὺ ἀντέχει τὴν καινούργια καὶ δυσβάσταχτη ἀλήθεια»¹³.

Ἐπίλογος

Τὰ δόγματα, ὅπως καὶ ἡ ἴδια ἄλλωστε ἡ Ἁγία Γραφή, διαθέτουν, ὅπως προείπαμε, καὶ ἀνθρώπινη διαμεσολάβηση (1) καὶ ἱστορικότητα, δηλ. ἐξέλιξη (2), καὶ ὅπωςδήποτε σκέψη (3), δηλαδή συνάρτηση μὲ τὴν ἀνθρώπινη ὀπτική. Γενόμενος ἄνθρωπος, ὁ Λόγος συναρτήθηκε καθοριστικὰ μὲ τὸν ἀνθρώπινο νοῦ, ἀναβαθμίζοντάς τον σὲ πρωτόγνωρο βαθμὸ, ἤγουν ποιοτικὰ καὶ ὄχι ἀπλῶς ἐπὶ τὰ βελτίω, ὅπως καταδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν καταδίκη τοῦ Ἀπολλιναρισμοῦ. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου, δικαιούμαστε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ἡ χριστολογικὴ Ὁρθοδοξία, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πνευματολογία τῆς (ἢ ὅποια ἐξατομικεῖ πολῦτιμα τὴν πίστη) συνιστᾶ μία μορφὴ οὐμανισμοῦ, ἕναν χριστιανικὸ οὐμανισμὸ γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ποὺ καταφάσκει τὸν ἄνθρωπο, τὸν κάθε ἄνθρωπο, στὴ μοναδικότητά του, ἐπειδὴ ἀναδεικνύει στὴν πληρότητά της τὴ Θεανθρωπινότητα, τὸν ἐσχατολογικὸ Ἀδάμ, νικητὴ τῶν ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν τοῦ παρόντος κόσμου.

11. π. Γ. Φλωρόφσκυ, *Θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα ²1989, σσ. 52-53 [οἱ ὑπογραμμίσεις δικές μας].

12. Σ. Ἀγουρίδης, *Ἑρμηνευτικὴ τῶν Ἱερῶν Κειμένων: Προβλήματα – Μέθοδοι Ἐργασίας στὴν Ἑρμηνεία τῶν Γραφῶν* (Β' ἔκδοση βελτιωμένη), ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2000, σ. 378.

13. Edith Hamilton, *Ὁ Ἑλληνικὸς Τρόπος*, μετάφρ. Εἰρήνη Ραζῆ, Σταυρούλα Μεταξᾶ, Ἰωάννα Γαγλία, ἐκδ. Ἀνατολικός, Ἀθήνα 2004, σ. 203 [ἡ ἔμφαση στὸ παράθεμα εἶναι δική μας].

Ἡ σκέψη παραεῖναι πολύτιμο προνόμιο τοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ τὴν παραχωρήσουμε οἱ χριστιανοὶ ἐξ ὀλοκλήρου στὴν ἐκκοσμικευμένη διανόηση καὶ τὸ μετερίζι τῆς ἀθεΐας. Ὁ Χριστιανισμὸς ἀπέκτησε οἰκουμενικότητα, κοσμοπολιτισμὸ, ἐξωστρέφεια καὶ λογοδοσία, ἀπέκτησε θεολογία καὶ μεταφυσικὴ συνεπεία τῆς διασταύρωσής του μὲ τὶς ἑλληνικὲς φιλοσοφικὲς κατηγορίες σκέψεως, οἱ ὁποῖες τὸν ἐμπλούτισαν πλουσιοπάροχα, ἀποσπώντας τον σὲ σημαντικό βαθμὸ ἀπὸ τὸν ἐγκλεισμό του στὴ σημιτικὴ του γενέτειρα. Εὐτυχῶς! Διότι, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἡ θεολογία συνιστοῦν τὶς μόνες δυνατότητες αὐτοκριτικῆς μιᾶς πίστεως. Καί, ὅπως μᾶς διδάσκει ἡ πικρὴ πρόσφατη ἱστορία τοῦ ἀκραίου Ἰσλάμ, ἀλοίμονο σὲ μία πίστη ποὺ παραμένει ἀνεπίδεκτη στὴν αὐτοκριτικὴ.

SUMMARY

Orthodoxy and Reflective Thinking: a Steep but Feasible Theological Venture

By Charalambos Ventis, *Assoc. Professor
National & Kapodistrian University of Athens*

Fallibility and reconsideration in the face of demonstrated error have long been hailed as premier virtues of science but are they applicable to Christian theology? It would appear not, given the doctrinal backbone of Christianity. The present paper nevertheless argues that this reigning assumption is at best a partial truth and that theological reappraisal is desirable as well as feasible with regard to cosmology and anthropology, as opposed to God-related dogmas encompassing Christology and the Trinity. At bottom, what follows argues for the reinstatement of theology as a rigorous, reasonable discipline sufficiently cogent to counter the pervasive tide of anti-intellectualism currently ravaging the Orthodox Church.